

др *Гордана ГАСМИ*
професор Универзитета Сингидунум у Београду
др *Марија КОСТИЋ*
доцент Универзитета Сингидунум у Београду

ЛИСАБОНСКИ УГОВОР О ЕУ И КОРПОРАТИВНА ДРУШТВЕНА ЕКОЛОШКА ОДГОВОРНОСТ

Резиме

У раду су анализирани релевантни аспекти значаја новог Лисабонског Уговора о Европској унији, који је ступио на снагу 1. децембра 2009. године. Посебно је учињен осврт на околности његовог усвајања, имајући у виду да је тиме превазиђена институционална криза ЕУ и претња парализе активности ЕУ. Анализа је извршена полазећи од сагледавања начина регулисања питања заштите животне средине у новом Лисабонском Уговору о ЕУ и улоге комисија у преузимању корпоративне еколошке одговорности у земљама чланицама ЕУ.

С обзиром да заштите животне средине сада у области подељених надлежности иде оријентирана ЕУ деле подједнаку одговорност са националним администрацијама земаља чланица ЕУ, крајњи циљ није само да се заштите животна средина, већ се промовише концепт побољшања квалитета животне средине. У том контексту, улога комисија у ЕУ и свеукупно, је да поред предузимања правно-обавезних мера еколошке заштите, спроводе и додатне еколошке програме под окриљем свепопуларније корпоративне друштвене одговорности.

Кључне речи: *Лисабонски Уговор, ЕУ, корпоративна друштвена одговорност, екологија.*

I Уводне напомене о доношењу новог Лисабонског Уговора о ЕУ

Пропашћу Уговора о Уставу ЕУ је поражен федерализам у процесу политичког уједињавања на тлу Европске уније (ЕУ). У периоду од јуна 2005. до јуна 2007. трајао је тзв. „период размишљања“ како превазићи уставну кризу ЕУ. „Период размишљања“ је добио подстицај усвајањем Берлинске декларације марта 2007. на иницијативу Немачке у улози земље председавајуће ЕУ. На Самиту ЕУ, јуна 2007. постигнут је договор о усвајању новог Уговора о реформи ЕУ, чиме је одбачена идеја о стварању Устава ЕУ.

На Самиту ЕУ 21–22. јуна 2007. донета је политичка одлука о сазивању нове међувладине конференције ради формулисања усаглашеног текста Уговора о реформи ЕУ. Међувладине конференције је отворена почетком октобра 2007. Први нацрт Уговора о реформи ЕУ је угледао светлост дана 17–18. октобра 2007. Тада је потписан Лисабонски Уговор о ЕУ, чиме је окончана вишегодишња динамика преговора држава чланица о институционалним реформама у ЕУ. Основна потка неуспелог Предлога Устава ЕУ била је у потреби јачања ефикасности институција ЕУ и истовременог њиховог функционисања у духу веће демократије. Ова питања су такође основни фокус Лисабонског Уговора о ЕУ, али у форми правног компромиса. На Самиту ЕУ у Лисабону, постигнут је договор око преосталих одредби Уговора о реформи ЕУ 13. децембра 2007. Уговор о ЕУ је према томе добио име према месту заседања редовног Самита ЕУ на нивоу шефова држава и влада чланица ЕУ у Лисабону, у време завршетка председавања Португала на челу ЕУ. Првобитни амбициозни план је био да се процес ратификације заврши током 2008. год, како би Уговор о реформи ЕУ ступио на снагу од 1. јануара 2009. пре одржавања избора за Европски парламент у јуну 2009. Основна разлика у односу на Предлог Устава ЕУ је у томе што Лисабонски Уговор о ЕУ нема форму устава и не укида постојеће примарно законодавство, него само допуњава Римске Оснивачке уговоре о европским заједницама и Уговор о ЕУ из Мастрихта, којим је основана ЕУ.

Главни ударац ратификацији Лисабонског Уговора десио се у Ирској одбијањем на референдуму одржаном 13. јуна 2008. Тада се више од половине Ираца изјаснило негативно о Лисабонском Уговору. Упркос томе, процес ратификације је настављен усвајањем Лисабонског Уговора у Парламенту Велике Британије 18. јуна 2008. Процес ратификације је трајао током 2008. и тек је почетком октобра 2009. дошло до поновљеног референдума са позитивним исходом у Ирској. Ступање на снагу Лисабонског Уговора је сходно томе одређено почев од 1. децембра 2009. го-

дине. Поред тога, почетком новембра 2009. Председник Чешке, Вацлав Хавел је коначно ставио свој потпис на текст Уговора у име Чешке. Томе је претходило разматрање да ли је Предлог Лисабонског Уговора о ЕУ у складу са уставом Чешке и после позитивне одлуке највише судске инстанце у Чешкој, Председник Хавел је невољно потписао текст Лисабонског Уговора о ЕУ.

Произлази оцена да продубљивање интеграције у оквиру ЕУ показује често своје падове и закашњења, али се упркос томе, одвија непрекидно и на иреверзибилан начин. Свакако да су политички уступци и интерни преговори међу чланицама ЕУ интегрални део процеса усвајања примарног законодавства – реформи оснивачких уговора. У време закључивања Римских уговора чланство Заједнице је бројало само шест чланица, а у време потписивања Лисабонског Уговора ЕУ је нарасла на 27 чланица, са тенденцијом даље експанзије чланства. Институције ЕУ у таквим условима морају испунити захтеве ефикасности одлучивања, али под условом да не изгубе легитимитет и демократичност деловања. Произилази да се ради о врло сложеном правно-политичком императиву функционисања Уније у новим условима.¹

II Значај Лисабонског Уговора о ЕУ – релевантни аспекти

Европска унија добија статус правног лица. Лисабонски Уговор о ЕУ по први пут предвиђа могућност иступања државе из чланства ЕУ – „излазна клаузула“. ЕУ коначно постаје правно лице, што подразумева закључивање међународних уговора и чланство у међународним организацијама Уније као целине. До сада је то било резервисано за две европске заједнице (ЕЗ и ЕУРАТОМ), које су имале својство правног лица. У пракси међународних односа је то изазивало мноштво проблема и нејасноћа. ЕУ губи трипартитну структуру која је била уведена Уговором о ЕУ из Мастрихта (1993). Три стуба се према одредбама Лисабонског Уговора стапају у један – Унију, којој је додељено својство правног лица.²

Иако се назива новим Уговором о реформи ЕУ, преовлађује оцена у литератури да је већина одредаба неуспелог уговора о Уставу ЕУ сачувана у Лисабонском Уговору о ЕУ. Ипак, веома се избегава помињање Устава ЕУ, како у званичним документима, тако и у политичким прокламацијама. Основна разлика је у томе што је Предлог Устава ЕУ

1 Гасми Гордана, *Право и основи њрава ЕУ*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2010, стр. 349–351.

2 *Ce que change le Traité de Lisbonne*, Fondation pour l'Innovation Politique, Paris, Fevrier 2008, www.fondapol.org.

требало да укине и замени све претходне оснивачке уговоре Европских заједница и ЕУ, док Лисабонски Уговор се наслања и мења постојеће Уговоре о ЕУ, те у том смислу представља правни континуитет примарног законодавства ЕУ. Промене Уговора о ЕУ (Мастрихт, Амстердам, Ница) односе се на институције ЕУ, побољшану сарадњу чланица, спољну политику и безбедност, као и одбрамбену политику ЕУ.

У погледу Римског уговора о оснивању ЕЕЗ (1957), модификације предвиђене Лисабонским Уговором су усмерене на разграничавање надлежности између ЕУ и држава чланица. Уговор из Нице (2003) састоји се, практично, из два уговора – о Европској унији и о Европској Заједници, а у Лисабонском уговору бивши Римски Уговор о ЕЕЗ бива замењен Уговором о функционисању Европске уније, док први задржава своје име, уз одређене садржинске промене. Поставља се питање зашто је успостављена оваква комплексна правна конструкција. То је учињено као уступак захтевима одређених земаља чланица ЕУ (Чешка, Велика Британије и Холандија), које су тражиле да се изричито одустане од уставних симбола, као што су изрази: „Устав“, „Европски министар иностраних послова“, „закони“ и „оквирни закони“ и томе слично, као и симбола Уније (застава, химна, мото, итд.).

Институционалним новинама дефинисаним Лисабонским Уговором о ЕУ постигнута је боља равнотежа међу малим и великим државама чланицама ЕУ. Демократска контрола функционисања институција ЕУ је побољшана.

Лисабонским Уговором су ојачане демократске вредности ЕУ и циљеви Уније. У погледу основних људских права и слобода, Лисабонски Уговор додељује правну снагу обавезне примене (*ius cogens*) Повељи о основним правима ЕУ, која обухвата грађанска, економска, социјална и политичка права. ЕУ Повеља о основним правима важи за све земље ЕУ, осим за Велику Британију и Пољску које су тражиле изузимајућу („*opt-out*“) клаузулу.³

Уведено је право иницијативе грађана Уније у покретању законодавног поступка. То треба да допринесе побољшању демократије у одлучивању и ојача партиципативну демократију у ЕУ. Наиме, кроз јединствен систем предвиђен Лисабонским Уговором, грађани у ЕУ могу затражити од Комисије да припреми предлог прописа (уредбе, директиве или одлуке), уколико се скупи најмање милион потписа грађана из већег броја чланица ЕУ.

Поред тога, Лисабонски Уговор препознаје важност дијалог између грађана, невладиних организација као представника цивилног друштва и институција ЕУ (посебно Комисије). Тиме се доприноси

3 Г. Гасми, *ibidem*.

учешћу цивилног друштва у процесу одлучивања ЕУ. Нарочито у домену социјалног дијалога је предвиђена могућност различитих видова консултација, као што је трипартитни социјални самит између европских социјалних партнера и Уније. Приметна је тежња да се овим одредбама ојача концепт европског грађанства, уведен још Уговором о ЕУ из Мадрида.

III Лисабонски Уговор и заштита животне средине

Потреба и значај заштите животне средине све више овладава свешћу како најшире јавности, тако и челника влада земаља широм планете. Из године у годину расте број аспеката животног окружења који се стављају под заштиту и чије угрожавање се санкционише. У државама ЕУ данас је широко прихваћено схватање да питања као што су промена климе и загађење воде погађају све нас без изузетка, те је неопходно јачати како међународну сарадњу, тако и ефикасне мере на националним нивоима држава чланица, уколико се жели дугорочно постићи успех зван „здрава животна средина“. Уговор из Лисабона има за циљ баш то!

Заштита животне средине је императив како за владе држава чланица ЕУ, тако и све остале друштвено одговорне субјекте. Да би владе држава чланица испуниле своје „еколошке“ обавезе из Уговора из Лисабона, морају успоставити механизме кроз које ће обавезати или мотивисати све значајне друштвене субјекте, а пре свега компаније, да унапређују стање животне средине. Из тог разлога до недавно уобичајени начини пословања све мање постају прихватљиви. Отуда се све чешће говори и о корпоративној друштвеној одговорности, која се у великом делу остварује и кроз спровођење планова заштите животне средине од стране компанија.

IV „Побољшање квалитета“ животне средине уместо само њеног „очувања“

Уговор из Лисабона знатно комплексније регулише заштиту животне средине. Поред прихватања већ постојећих одредби ранијих Уговора о ЕУ о животној средини, Уговор из Лисабона садржи и конкретне назнаке о мерама везаним за третирање проблема климатских промена и енергетске политике. Према одредбама овог Уговора, заштита и побољшање животне средине и одрживи развој треба да постану основ-

не вредности, не само унутар ЕУ већ и у односима између Уније и ширег света.⁴

Једна од најзначајнијих новина Уговора из Лисабона, у односу на еколошке одредбе претходних Уговора о ЕУ је то што овај Уговор, по први пут, као основни еколошки циљ поставља не само заштиту већ и „побољшање квалитета животне средине“, за разлику од претходних уговора који су прописивали само обавезу „очувања“. Осим поменутог, Уговор из Лисабона иде још даље – тиме што је Повели ЕУ о основним правима признао исту правну снагу као и претходним Оснивачким уговорима о ЕУ – „висок ниво заштите животне средине“ је постало једно од основних људских права ЕУ.

Претходно је поменуто да Уговор из Лисабона конкретно наводи потребу решавања проблема климатских промена и енергетске политике. Третирање и заустављање климатских промена је експлицитно наведено као циљ Европске уније у члану 191 Уговора.⁵ Глобална природа климатских промена захтева интензивну међународну сарадњу, те увођење ове одредбе иде томе у прилог јер пружа правни основ сарадње ЕУ и њених држава чланица са осталим државама и регионима света.⁶

Климатске промене су нераздвојно повезане са енергијом, односно напредак у енергетској ефикасности ојачава борбу против климатских промена.⁷ Највећа новина коју Уговор из Лисабона уводи у вези са енергетским питањима је подељена одговорност у погледу енергетске политике између ЕУ и држава чланица. У члану 194 Уговор поставља задатак да обезбеди да се енергетска политика креира „узимајући у обзир потребу очувања и побољшања животне средине“, наглашавајући потребу смањења свих еколошких штета изазваних неадекватном употребом енергије, укључујући емисије „green-house“ гасова, друге облике загађења ваздуха и екстракцију фосилних горива. Даље, Уговор прецизно указује на обавезу побољшања енергетске ефикасности и уштеду енергије, као значајне елементе енергетске политике, а налаже и обавезу

4 Чл. 3 Уговора из Лисабона, Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, *OJ of the EU*, 2008/C 115/01.

5 Чл. 191 Уговора из Лисабона, Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, *OJ of the EU*, 2008/C 115/01.

6 Нажалост, поменуте циљеве заустављања климатских промена није реално очекивати одмах, јер ће се неки ефекти промена неминовно осетити. Због тога је поједнако важно навићи се на неке од њих, исто као што је важно настојати да се смање емисије „green-house“ гасова. Уво де Боер, председник УН Секретаријата за климатске промене, је недавно изнео мишљење да ће климатске промене довести до појачаних поплава, топлотних таласа и олуја, а утицај ових промена на Земљину кору ће проузроковати земљотресе, цунамије и вулканске ерупције.

7 Године 2007, чак 86% емисија „green-house“ гасова Европске уније је било проузроковано енергетским изворима.

ЕУ да изради нацрте правних аката који ће обезбедити континуиран развој обновљивих извора енергије.

V Еколошки програми у оквирима корпоративне друштвене одговорности

Након свега реченог, долазимо до тачке где треба размотрити на који начин се претходни контекст премешта са нивоа Европске уније и држава чланица на ниво конкретних друштвених субјеката који утичу на стање животне средине. Пре свих, овде мислимо на компаније.

Познат је утицај привредних и индустријских субјеката, односно њихових делатности на загађење животног окружења. Законодавци на свим нивоима (како ЕУ, тако и националних држава) пред њих стављају обавезе поштовања и пословања у складу са позитивно-правним оквирима. Међутим, многе компаније у ЕУ и свету, поред предузимања правно – обавезних мера заштите, спроводе и додатне еколошке програме под окриљем све популарније корпоративне друштвене одговорности. Реч је о друштвеним обавезама које могу имати етичку и/или економску позадину.⁸

Уговор из Лисабона потврђује опредељеност европског законодавца ка константном и прогресивном ширењу захтева и подизању стандарда заштите и побољшања квалитета животне средине. То даље указује на стални пораст обавеза за владе држава чланица, али и постојање потребе за усвајањем тренда, од стране свих њихових друштвено одговорних субјеката, да поред правно прописаних еколошких стандарда и на добровољној основи подузимају комплексне еколошке мере и активности. Ово је последица чињенице да је свест о одговорности спрам животне средине истовремено и доказ свести о одговорности спрам опстанка будућих генерација! Дакле, са становишта законодавца и еколошки свесне јавности више је него пожељно да компаније кроз спровођење еколошких планова у оквирима корпоративне друштвене одговорности унапређују квалитет животне средине – и више него што је то прописима одређено.

Међутим, на другој страни се појављује питање да ли се компанијама, са економског становишта, заиста исплати да развијају добровољне еколошке програме? Економисти ће се првенствено питати: могу ли компаније то чинити а да при том не оштете интересе својих власника/управљача? Да ли треба да жртвују своје профите зарад утицаја

8 Bruce L. Hay, Robert N. Stavins, Richard H. K. Vietor, *Environmental Protection and the Social Responsibility of Firms: Perspectives from Law, Economics and Business*, Resources for the Future, Washington DC, 2005.

на животну средину? Чињеница је да компаније немају реално јак разлог зашто би то чиниле, јер је њихов главни и највећи интерес и циљ стварање профита. Уколико се и одреде за реализацију еколошких програма у оквирима корпоративне друштвене одговорности, компаније то чине зарад сопственог позитивног маркетинга и успостављања позитивних односа са јавношћу.⁹

Фирме које заиста сматрају да ће кроз еколошки позитивне и одрживе начине производње и пружања услуга истовремено остварити, тј. увећати профит, одређују се за корпоративно друштвено извођење делатности, а не корпоративну друштвену одговорност.¹⁰ За разлику од корпоративне друштвене одговорности, корпоративно друштвено извођење делатности представља „стратешко“ понашање фирме (односно било које пословне организације) у смислу „конфигурисања принципа, процеса и политика друштвене одговорности, те њихових приметних исхода у односу на друштвене односе“,¹¹ са визијом да ће такво понашање довести до увећања добити власника/управљача. Овакво стратешко одређење је карактеристично за произвођаче производа и услуга означених еко-ознаком.¹²

VI Закључна разматрања

Доношење новог Лисабонског Уговора о реформи ЕУ доказало је економску и правно – институционалну виталност ЕУ, која је успела да изађе из вишегодишње уставне кризе и кризе институција. Област заштите животне средине спада у домен тзв. подељених или конкурентских надлежности ЕУ и држава чланица (чл. 2 С).

Ступањем на снагу Уговора из Лисабона, Европска унија је, *inter alia*, показала да је спремна да буде светски лидер у заштити животне средине, решавању питања климатских промена и коришћењу обновљивих извора енергије. Уговор даје Унији средства да поменути стратегију, пре свега, спроведе у државама чланицама, посредством њихових влада а

9 Иако има аутора који сматрају да пословни волунтаризам (корпоративна друштвена одговорност) – улагање новца у животну средину – повећава профитабилност, већина аутора стоји на становишту да се то обично не дешава, види: F. Reinhard, *Bringing the Environment Down to Earth, Applying Business Principles to Environmental Management*, Harvard Business School Press, 1999.

10 Bruce L. Hay, Robert N. Stavins, Richard H. K. Vietor, *нав. гело.*

11 D. J. Wood, „Corporate social performance revisited“, *Academy of Management Review*, бр. 16/1991, стр. 693; M. Orlitzky, *Corporate Social Performance: Developing Effective Strategies*, Research Brief, Sydney, 2000.

12 М. Костић, „Еко-ознака као вид информације о производима“, *Право и њиврега*, бр. 5–8, Београд, 2009.

ове, између осталог, и посредством својих најутицајнијих друштвено одговорних субјеката.

Произлази да Лисабонски Уговор отвара пут за формирање неких нових европских политика. Може се оценити да Лисабонски Уговор доприноси бољем демократском функционисању ЕУ и јачању одговорности њених институција кроз јаснију поделу надлежности. Наиме, област подељених надлежности подразумева да институције ЕУ и органи држава чланица тесно сарађују у оквирима својих компетенција на унапређивању, правном регулисању релевантних питања и спровођењу адекватних мера политике.

Уведена је такође и клаузула солидарности, која подразумева пружање помоћи од стране органа ЕУ и осталих чланица ЕУ држави чланице угроженој природним или другим врстама катастрофа или пак, терористичким нападима. Таква помоћ треба да буде омогућена свим расположивим средствима ЕУ.

Истрајност на остварењу укупних циљева заштите и унапређења живота средине је императив надасве из разлога трајног очувања здравља планете и људи, односно будућих генерација, а он се не може достићи еколошки свесним делањем само у границама закона, већ и изласком ван њих – реализацијом еколошких програма у оквирима корпоративне друштвене одговорности.

Многи евроскептици су узалуд прогнозирали скори крај Уније. Досадашња европска интеграциона кретања у оквиру ЕУ указују на закључак о тачности чувене „теорије бицикла“, која с правом указује на непрестану изградњу ЕУ као начин њеног опстанка и просперитета. Кроз стварање нових неравнотежа, ЕУ напредује корак по корак, како је то својевремено истакао Жан Моне. Отуда и закључак да најновији текст Лисабонског Уговора о ЕУ није и последња реч у примарном законодавству и у институционалној еволуцији ЕУ.

Не треба да изненади да у скорој будућности буду предложене измене и допуне Лисабонског Уговора о ЕУ, чак и пре потпуне примене свих његових одредаба. Није стога случајно да је у новом Уговору о ЕУ из Лисабона отклоњено свако позивање на Устав ЕУ, који је иначе био неуспели покушај конституционализације Уније и пропало претварање Уније у супер-државу. Реално је за очекивати да ће управо на пољу заштите животне средине институционални развој ЕУ довести до ширења надлежности институција ЕУ и формулисања ојачане европске политике заштите животне средине и нових стандарда друштвене еколошке одговорности у чланицама ЕУ.

Ипак приликом предвиђања даљег развоја у овој области, не треба заборавити да су земље чланице главни конститутивни субјекти ЕУ и као

такве диктирају и сам ток и темпо институционалне реформе Уније.¹³ Наиме, за све институционалне реформе ЕУ неопходна је једногласност држава чланица. Уговором о ЕУ из Лисабона није промењена одредба Угвора из Нице (чл. 48, бивши чл. Н) да се за измену конститутивног уговора захтева заједничко утврђивање измена на конференцији представника влада држава чланица, коју сазива председавајући Савета. За ступање на снагу амандмана Уговора о ЕУ неопходна је ратификација у свим државама чланицама у складу са њиховим уставним правилима.

Процес институционалне реформе Европске уније карактерише пре свега еволутивни карактер, као и дугорочност, али уз варирајућу динамику у зависности од економских услова и политичког миљеа у самим државама чланицама ЕУ. Свакако се ради о некој врсти „приче без краја“, те је самим тим немогуће дати дефинитивне закључке и оцене, које време и даљи ток развоја ЕУ неће порећи. Томе треба додати растући значај питања заштите животне средине и пресудне улоге корпоративне еколошке одговорности компанија у тој области.

Током више од пола века свог постојања, ЕУ је превасходно била усмерена ка стварању новог економског поретка држава чланица путем формулисања општих заједничких прописа. Веома често ЕУ је препуштала њихову примену државама чланицама. У сфери унапређења заштите животне средине и јачања корпоративне еколошке одговорности отвара се поље за паралелно интензивирање активности органа ЕУ, али и непосреднију и ефикаснију улогу привредних друштава и осталих релевантних тзв. микро-субјеката на европском плану.

13 Г. Гасми, *Ibidem*, стр. 361.

Gordana GASMI, PhD

Professor at the Singidunum University Belgrade

Marija KOSTIĆ, PhD

Assistant Professor at the Singidunum University Belgrade

LISBON TREATY ON EU AND CORPORATE SOCIAL ECOLOGIC RESPONSIBILITY

Summary

This paper is analyzing relevant key elements of the Lisbon Treaty on the reform of the European Union (EU) in the light of the issue of corporate social ecologic responsibility. Therefore, the new approach contained in the Lisbon Treaty regulations has been analyzed in relation to the importance of improving the quality of the environment and not only the ecology protection. This issue gains special significance in current international economic relations and in view of the new provisions of the Lisbon Treaty.

Upon entry into force of the Treaty of Lisbon, the European Union has shown its readiness to become a world leader in environmental protection, tackling the issue of climate change and the use of renewable energy sources. The Treaty gives the Union necessary instruments to develop and complete above strategy, primarily carried out by Member States through their governments and those, among others, through their influential and socially responsible companies. Devotion in achieving the overall goals of protection and improvement of the environment, is an imperative for reasons of permanent protection of healthy planet and people, as well as future generations. This aim cannot be achieved only by performing environmentally sound actions prescribed by the law, but also rising out of the legal context – by implementing environmental programs within corporate social responsibility.

Key words: *Lisbon Treaty, EU, Corporate Social Responsibility, Ecology.*